

## Lapidarier

af havearkitekt

m. d. b. Torben Michelsen

På ældre kirkegårde, der har tjent som begravelsespladser i perioder, hvor kirkegårds- og især gravmælekulturen har stået højt, findes der stadig mange værdifulde gravminder.

I de senere år, hvor monumentkulturen er i rivende nedgang er interessen for at bevare de ældre gravminder stærkt stigende.

Myndighederne har længe været opmærksom på forholdene. I den første udgave af den kongelige anordning om kirkegårde af 10. december 1927 er der indført følgende paragraf (§ 21, stk. 3):

„Synet skal påse, at ligstene eller mindesmærker, som enten kan tjene til kirkegårdens prydelser eller til at bevare mindet om fortjente mænd og kvinder, ikke fjernes fra kirkegården, men hvor deres flytning findes nødvendig anbringes på et passende sted på kirkegården“.

I den reviderede kgl. anordning af 20. april 1953 er paragraffen ændret til (§ 26, stk. 3):

„Provstiuudvalget skal påse, at ligsten eller mindesmærker, som enten kan tjene til kirkegårdens prydelser eller til at bevare mindet om fortjente mænd og kvinder, ikke fjernes fra kirkegården, men hvor deres flytning findes nødvendig, anbringes på et andet passende sted på kirkegården“.

Nationalmuseet har længe interesseret sig meget stærkt for at hindre tilintetgørelsen af værdifulde gravmæler. (Jfr. museumsinspektør, dr. phil. Otto Norns foredrag ved Foreningen for Kirkegårdskulturs årsmøde 1965 og artikel i „Vore Kirkegårde“, bind 22, nr. 6).

Står man overfor at skulle sløjfe grave på kirkegårdene findes der 4 hovedgrupper, som har betydning i praksis:

1. Kulturhistorisk værdifulde.
2. Kunstnerisk værdifulde.
3. Biografiske værdifulde (kendte personer).
4. Gravmæler der må fjernes blot fordi gravstedet ikke mere vedligeholdes. (Pengene ikke betales).

Det er vigtigt at gøre sig klart, hvilken kategori man står overfor i hvert enkelt tilfælde.

Er man i tvivl om, hvor værdifuldt et gravmæle er, bør man søge sagkyndig assistance. Nationalmuseet er særdeles villig til at give en sådan.

At hele spørgsmålet endnu ikke har fået den interesse fra kirkegårdslederens side, som var ønskelig, fremgår af, at der på selv store velæstimerede kirkegårde med dygtige ledere kan ses store, værdifulde gravmælesamlinger ligesom hulter til bulter på en slags losseplads i selskab med brosten, skærver, grus, jerngitter i forvirring, som var det hele tippet tilfældig af.

Ligesom det ofte er udtalt, at et lands kultur kan måles ved dets forhold til dets døde kan man med endnu større sikkerhed lodde en kirkegårds kulturstade ved allerførst at gå hen og se på dens lossepladser og *lapidarier*, sidenhen til dens gravsteder.

Vi skal afstå fra at bringe afskrækkende eksempler af kirkegårdslossepladser. Det kan man se overalt.

Kun dette i sammenligning uskyldige fotografi figur 63. I baggrunden ses to sandstensplader fra senmiddelalderen over en adelsmand og hans hustru. Pladerne har sandsynligvis ligget i den tilhørende kirke, senere er de sat ud på kirkegården og har ført en omflakkende tilværelse indtil de er sat hen i den fjerneste krog. Efterhånden er der kommet flere sten og senere skærver ovenpå. En nærmere ransgelse af bunken viste, at netop de mest værdifulde

Fig. 63

*Middelaldergravsten fra kirkegulv er ved at gå til grunde mellem tilfældige skærver og stenaffald. Aale, Skanderborg amt.*



sten stod eller lå nederst. Tilsidst går sådanne monumenter til grunde og køres væk som skærver.

På mange kirkegårde er man de senere år begyndt at indrette lapidarier – gravstenssamlinger. De opstår ganske naturligt de steder, hvor man har sans for kulturværdier.

Når et gravsted af en eller anden grund sløjfes og man kommer i tvivl om gravmonumentet skal kasseres – sendes til skærveknusning – eller det blot skal fjernes fra graven for at markere overfor de pårørende, at gravstedet er uigenkaldelig sløjfet, (fordi der ikke er betalt for vedligeholdelse eller fornyelse) bør man udskyde den endelige dom over det. Gravminderne kan ganske enkelt sættes hen et sted, hvor det ikke er bekvemt at have gravsteder. Langs kirkegårdsgærdet som på figur 64 fra Nors kirkegård Thisted amt, eller figur 65 også fra Thisted amt, hvor man næsten alle steder har sans for dette. Monumenterne stilles op i grupper eller i række – enkelt og rigtigt. Hverken mere eller mindre behøver der at gøres.

Det er slet ikke meningen at der skal formes et „anlæg“ med dem. Se figur 67. Det er tværtimod forkert at syre stenene af, male bogstaverne op, give

Fig. 64

*Granitmonumenter afventer deres skæbne. Enkelt og rigtig opstillet.*





Fig. 65  
*En gruppe monumenter fra sløjfede grave tilfældigt, men smukt og rigtig opstillet.*

jernkorsene sølvbronze eller cykellak og stille dem op mellem stenhøjsplanter og naturtræsbenke og sommerblomster.

På landsbykirkegården er der altid velegnede steder, hvor monumenterne kan stå i nogen tid, før der tages endelig beslutning. På de større kirkegårde bliver problemet tilsvarende større. Her er det ofte nødvendigt at indrette et særligt sted, hvor de kan stå. På Sorø gamle og på Sorø nye kirkegård er der ved at blive indrettet sådanne steder.

På kortet fig. 67 ses en smal smøge på 7–15 meter mellem kirkemuren og fyrcælderbygningen. Denne smøge, der fungerer som en meget lidt benyttet bagindgang til kirkegården ligger meget smukt og samtidig centralt for kir-



Fig. 66  
*Værdifulde jernkors opstillet i et helt fremmed miljø bag „dekorativ“ bæk.*

kegården. Der kan køres med lastbil direkte ind i smøgen. Der har været mange ideer fremme til smøgens udnyttelse lige fra affaldsplads fra de altid igangværende ombygninger, som den i mange år har tjent som, og til bilvaskeplads. Heldigvis sejrede lapidarietanken og demonerne skulle være jaget på flugt. Et jerngitter fra et for mange år siden sløjfet gravsted er opstillet for at markere smøgens aflukke. En låge giver mulighed for passage om det ønskes. Her kan stå godt hundrede monumenter.

På Sorø nye kirkegård er der i forbindelse med en kirkegårdsudvidelse indrettet to lapidarer med plads til ca. 500 monumenter. Begge steder er det tanken, at monumenterne skal stilles op ganske enkelt på grus- og brostensunderlag i stort set kronologisk orden, uden spor form for pynt. Når lapidarierne er helt fyldt kan de regelmæssigt gennemgås og de mindst værdifulde gravminder kan fjernes.

Spørgsmålet er så, hvor de frasorterede skal anbringes. Mange vil måske sige i stenkuseren. Imidlertid er mekanisk stenkusning stærkt på retur, idet det ikke er rentabelt at slå skærver for øjeblikket. De almindelige grusgravsmaterialer har vist sig at være lige så stabiliserende til vejbygning. Der bruges heller ikke store skærver til bundsten i veje mere.

Stenkusning er desuden den dårligste udvej at ty til. Selv om man i dag vil synes, at de fleste nyere gravmonumenter er rædselsfulde og absolut ikke værd at opbevare, kan der komme tider, hvor man vil beklage, at de alle blev tilintetgjort. De repræsenterer trods alt vor tid. Dels kan monumentindustrien i fremtiden måske kun frembringe endnu ringere produkter, måske vil der til den tid ikke frembringes monumenter mere.

Man bør ikke tilintetgøre monumenterne af rent personlige grunde. At f. eks. de pårørende ikke ønsker deres forfædres navne skal stå i al evighed og hellere bør glemmes, eller den lidt mere forfængelige bagtanke hos de pårørende: „Nu har familien Jensen altså ikke mere råd til at opretholde deres gravsted, stenen er sat i skammekrogen, indtil Jensen igen får råd“ o. s. v.

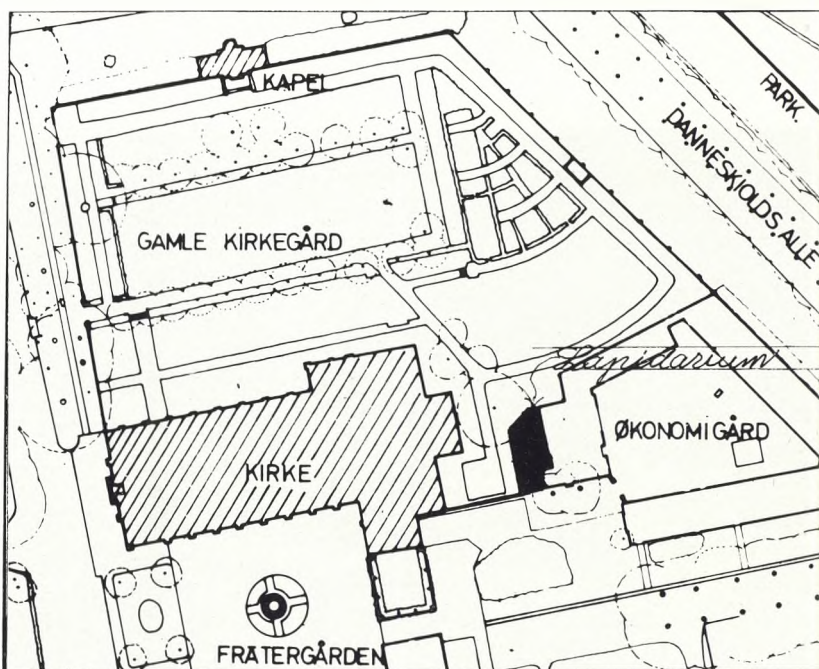


Fig. 67

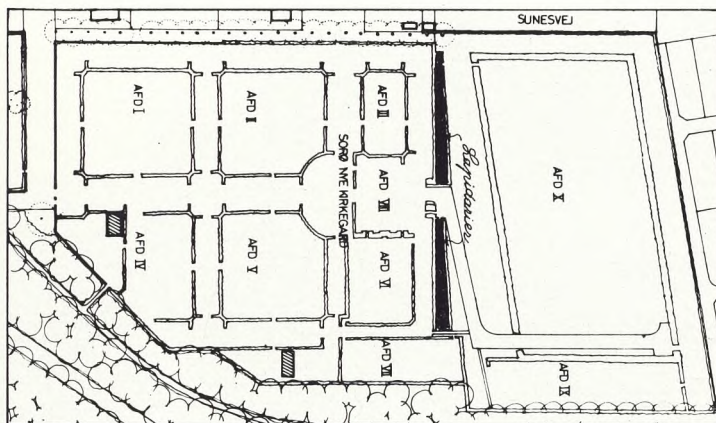


Fig. 68  
Lapidarieafdelinger  
på Sorø nye kirkegård.

Kirkegårdslederen må stå tilstrækkeligt stærkt til at bestemme, om en sten er så kunstnerisk eller historisk værdifuld, at den må få lov at blive stående på gravstedet, der „fredes“, om stenen er i en sådan klasse, at den mange år frem i tiden hører hjemme i lapidaritet eller om den er for „langt ude“. Kun rent saglige indicier må tælle. I de fleste kirkegårdsvedtægter står der iøvrigt, at monumentet tilhører kirkegården ved gravstedets hjemfald.

På de middelstore og helt store kirkegårde bliver problemet med at skaffe plads til monumenter i lapidarie så stort, at det ikke kan løses på den her skitserede måde. Ydermere er en større procentdel af momenterne her af ringere kvalitet. Det kan dreje sig om mange hundrede monumenter, der årlig i fremtiden hjemfalder. Hvis monumenterne i så tilfælde kunne „arkiveres“ i en slags „massegrav“ ville det for vore kulturstuderende efterkommere langt være at foretrække for destruktions.

Det vil sikkert være mulig, hvor det drejer sig om et stort antal ensartede elementformer, at stable disse op som en mur eller et gærde, der kunne indgå i de beplantede arealer. Var man nogenlunde sikker på, at der ikke i en overskuelig tid skulle bygges højhuse eller anlægges motorvej det pågældende sted, for ikke at sige grave, havde man her et glimrende studiemateriale. Fra lapidarieerne kunne monumenterne sorteres og dirigeres hen på de rette steder. Det har man gjort i oldtiden med overordentlig stærk virkning.

Er der forskel på parkeringspladser ved landsbykirkegårde og enhver anden parkeringsplads?

Ja, i høj grad!

Parkeringspladsen ved landsbykirken og for såvidt alle landets kirker benyttes hovedsagelig udenfor arbejdstid specielt med spidsbelastning søndag formiddag. Situationen for samfundet er i virkeligheden meget mere gunstig end man på forhånd skulle tro.

Liger kirken i centrum af landsbyen eller købstaden omgivet af butikker og kontorer, er der sjældent parkeringsvanskeligheder under kirkelige hand-

## Parkeringspladser

af havearkitekt m. d. h.  
Torben Michelsen